

HAÇ BİÇİMLİ MÜHÜR BASKISINDAKİ TUDHALİYA'LAR ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION ON THE NAME TUDHALIAS ON CRUCIFORM SEAL

Murat AYDIN

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskiçağ
Tarihi Ana Bilim Dalı
*PhD. Candidate, Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Studies, Department of
Ancient History*
muratsapinuva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3409-520X

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
5/1, Mart – March 2023 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **14.01.2023**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **27.02.2023**
Yayın Tarihi – Publication Date : **29.03.2023**
Sayfalar-Pages : **211 – 224**

 : <https://doi.org/10.33469/oannes.1234152>

This article was checked by Viper or

Atf – Citation: AYDIN, M., “Haç Biçimli Mühür Baskısındaki Tudhaliya’lar Üzerine Bir Değerlendirme”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/1, Mart 2023, ss. 211 – 224.

HAÇ BİÇİMLİ MÜHÜR BASKISINDAKİ TUDHALİYA'LAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE NAME TUDHALIAS ON CRUCIFORM SEAL

Murat AYDIN

Öz

MÖ 2. bin yılda, Anadolu'da ilk merkezi devleti kuran Hititlerden günümüze sayısız eser ulaşmıştır. Devletin merkezi Boğazköy-Hattuşa'da ilebir dönem başkentlik yapmış Ortaköy-Şapinuva'da ve döneme tarihlendirilen diğer Hitit kentlerinde yapılan kazılar, bu uygarlığın tanınması açısından önemli veriler sunmaktadır. Kazılarda ele geçirilen devlet arşivi niteliğindeki yazılı belgeler, devletin yapısı, yayılma politikası, bürokrasisi gibi işleyiş ile ilgili bilgilerin yanı sıra Hitit krallarının kimler olduğu konusunda da araştırmacıları aydınlatmaktadır. Yüz yılı aşkın süren çalışmalar her ne kadar Hititler hakkındaki bilinenleri çoğaltsa da bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların başında *kronoloji* gelmektedir. Hitit tarihinde, Tudhaliya, Hattuşili, Huzziya gibi benzer isimleri taşıyan kişilerin krallık yapıp yapmadığı veya hangi zamanda tahta çıktığının kesin bilinmemesi süregelen bir sorundur. Mevcut belgeler bu sorunları çözmeye destek olmakla beraber bazı soruların net cevabını

Abstract

Countless artifacts have survived from the Hittites, who established the first central state in Anatolia in the 2 nd millennium BC. Excavations in Boğazköy-Hattusa, the center of the Hittite State, andOrtaköy-Şapinuva, which was the capital for a period also other ancient cities belonging to the Hittite period provided very important data to understand the Hittite civilization. Written documents, like state archives obtained during the excavations, enlighten the researchers about who the Hittite kings were as well as the information about the function of the state, such as the expansion policy and bureaucracy. Although the studies that lasted for more than a century enhanced what is known about the Hittites, they also raised some discussions. The leading discussion on Hittites is the issue of chronology. One of the ongoing problems of the Hittite history is related to the people with the same names. The fundamental question is whether these people with similar names as Tuthalia Hattusili or Huzziya became kings or not. If they did become kings the other

karşılayamamaktadır. Bu duruma örnek teşkil eden ve bu çalışmanın konusunu oluşturan “Haç biçimli mühür baskısı”, bir yandan Hitit kronoloji sorununun çözümüne katkı sunarken beraberinde yeni soruları da gündeme taşımıştır.

Haç biçimli mühür baskısı gün yüzüne çıktığından beri kronoloji üzerindeki tartışmaları devam etmiştir. Bu çalışmada, “Haç Biçimli mühür baskısı” üzerinde yer alan isimlerden Tudhaliya’lar hakkında yeni belge ve bilgilerle bu tartışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır.

problematic issue is the time of their enthronement. The Existing documents help to solve the problem yet, they do not provide any clear answers to the same question. Cruciform seal, which sets an example for this discussion and is the subject of this study, contributes to the solution of the problem of Hittite chronology and brings new questions to the agenda.

Discussions on chronology have continued since the cruciform seal impression came to light. In this study, it is aimed to shed light on these discussions with new documents and information about the name Tudhaliya, which is one of the names on the Cruciform seal impression.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Tudhaliya, Taduhepa, Şapinuva, Mühür Baskısı.

Keywords: Hitties, Tudhaliya, Taduhepa, Şapinuva, Seal impression.

Extended Abstract

Countless artifacts have survived from the Hittites, who established the first central state in Anatolia in the 2 nd millennium BC. Excavations in Boğazköy-Hattusa, the center of the Hittite State, and other ancient cities belonging to the Hittite period provided very important data to understand the Hittite civilization. Written documents, like state archives obtained during the excavations, enlighten the researchers about who the Hittite kings were as well as the information about the function of the state, such as the expansion policy and bureaucracy. Although the studies that lasted for more than a century enhanced what is known about the Hittites, they also raised some discussions. The leading discussion of these is the problem of chronology. One of the most important reasons for chronological problems is the similar names of the Hittite kings. The fundamental question is whether these people with similar names as Tuthalia Hattusili or Huzziya became kings or not. If they did become kings the other problematic issue is the time of their enthronement. The Existing documents help to solve the problem yet, they do not provide any clear answers to the same question. For instance there were discussions on when the aforementioned Tudhaliya became king and how many Hittite kings there were with the same name. The Cruciform seal impression, which is among the finds found in temple number 3 excavated by Peter Neve in Boğazköy-Hattusa in 1986, is the subject of this study. The seal not only contributed to the solution of the chronology problem but also brought new questions to the agenda. It is known through its impression. The original seal itself is in the form of the Maltese cross, consisting of a central circle surrounded by four rectangular wings. The seal consists of 5 parts with four wings and a circle in the center, and there is Hittite hieroglyphic writing

on the two-sided (obverse and reverse) seal impression. In the centers of both sides of the seal impression the names of the great kings are placed on the left; the names of the great queens are placed on the right. On the wings of the seal impression, the names of the great kings are written on the right, and the names of the great queens are written on the left. There is an interesting point on the seal impression, which is about the hieroglyphic symbol that gives the meaning of "great" in the Great King. This symbol is reversed in all of them (L. 363). Researchers working on this seal impression say that the wings on the obverse should be read counterclockwise, and the wings on the back face should be read clockwise.

The Tudhaliya-Nikalmati couple, whose names are read with hieroglyphic signs on the obverse lower wing of the cruciform seal impression, is known from Hittite written documents. While the name [Aşmu]nikal was read from the hieroglyphic signs on the left side of the obverse, the name of the king could not be read due to the destruction of the seal print. Queen Ashmunikal is known as the wife of the Hittite Great King Arnuvanda I from Hittite written documents. For this reason, the name of the king on the front left side of the seal was completed as Arnuvanda I. While Taduhepa's name is read on the right wing of the obverse, traces of the name of the king were detected next to the name of the queen, but it could not be read. It has been said by those working on the seal printing that Taduhepa did not have such a spelling in the hieroglyphic language, and later by Carruba that Taduhepa, alone or together with any king, did not have a seal. The incompleteness of the name of the king next to the name of Taduhepa brought along a series of discussions. The focus of the discussion is whether the name is Suppiluliuma and Tudhaliya, whose signs cannot be read exactly. Those who support the estimation that it is Suppiluliuma put forward the idea that there is no seal or seal impression belonging to the Taduhepa-Tudhaliya couple. However, a rectangular prism-shaped clay mould was found in a religious structure (Building C), which was unearthed during the Ortaköy-Şapinuva excavations, which was the capital of the Hittite state for a while, and it was understood that the names Tudhaliya and Taduhepa were written on the mould with hieroglyphic signs. The mould in question has a feature that will completely change the direction of the discussions. At the same time, this pattern also supports the scholars who argue that Tudhaliya, whose name is written on the upper part of the cross-shaped seal impression, is the Young Tudhaliya.

This study is written to add a new dimension to the discussion of Tudhaliya, one of the names on the Cruciform Seal Impression, and to contribute to the chronology discussions, based on the names of the kings and queens written with hieroglyphic signs on the clay mould originating from Şapinuva.

Giriş

Haç biçimli mühür baskısı'na ait parçalar, 1986 yılında Boğazköy-Hattuşa'da, Peter Neve tarafından kazısı yapılan 3 numaralı tapınağın kuzey doğu kenarındaki uzun odadan, bir mühür baskısı 4 numaralı avludan ele geçen buluntular arasında yer almaktadır. Ayrıca, 1987 yılında da 2 numaralı

tapınağın bu tipten mühür baskıları ele geçmiştir.¹ Baskısı aracılığıyla bilinen orijinal mühür, merkezi bir daireden oluşan, dörtgen görünümlü dört kanat ile çevrelenmiş, Malta Haçı formundadır. Dört kanadı ve merkezindeki daireyle beraber 5 kısımdan oluşmaktadır. Mührün ön ve arka yüzlerinde hiyeroglif yazısı bulunmaktadır. Neve, mührün orijinalinin büyük olasılıkla yarı dairesel firdöndü bir kulp üzerinde kendi eksenini etrafında dönen sırt sırta birleşmiş iki metal diskten oluştuğunu düşünmektedir.²

Haç Biçimli Mühür Baskısındaki Tudhaliya'lar

Mühür baskısının her iki yüzünün merkezinde, Büyük Kral adı sol tarafta, Büyük Kraliçe adı sağ tarafta yer alırken, kanatlarda tersi bir durum söz konusudur. Büyük Kral isimleri sağ tarafa Büyük Kraliçe isimleri sol tarafa yazılmıştır. Mühür baskısında ilginç olan bir nokta da “Büyük Kral” işaretlerinde “büyük” anlamı veren işaretin (L. 363)³hepsinde ters işlenmiş olmasıdır. Yayımlayanlar tarafından, önyüzdeki kanatların saatin tersi yönünde, arka yüzdeki kanatların ise saat yönünde okunması gerektiği söylenmektedir. Önyüzün okunması sağ kanattan başlamaktadır. Arka yüzün okunması ise sol kanattan başlamaktadır.

Mühür baskısının Önyüzünde yer alan kral ve kraliçe isimleri şunlardır:⁴

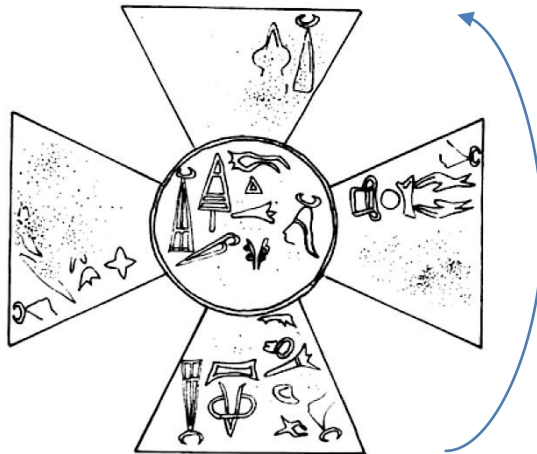
Orta Kısım: Murşili ve Gaşulavi(ya)

Sağ Kanat: [.] (ve) Taduhepa

Üst Kanat: Tudhaliya (yanında herhangi bir kraliçe ismi bulunmamaktadır).

Sol Kanat: [.] ve [Aşmu]nikal

Alt Kanat: Tudhaliya ve Nikkalmati

¹ Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 87, dipnot: 1.

² Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 88, dipnot: 6.

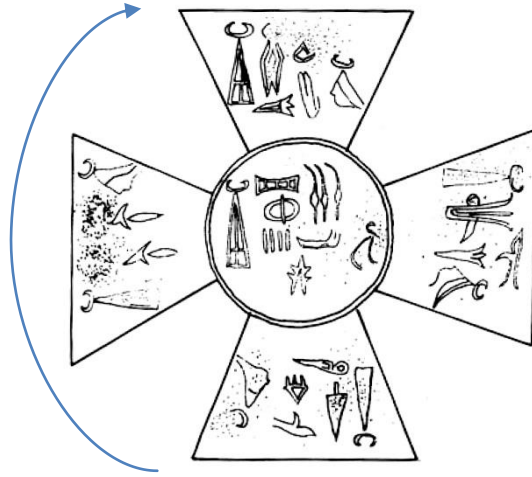
³ Laroche, 1971: 190.

⁴ Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 93.

Şekil 1: Haç biçimli mühür baskısı, Önyüz⁵

Mühür baskısının arka yüzünde de şu kral ve kraliçe isimleri yer almaktadır:⁶

Orta Kısım:	Şuppilulima ve Henti
Sol Kanat:	Belirsiz
Üst Kanat:	Labarna ve [Tavana]nna (?)
Sağ Kanat:	Hattuşili ve Kadduşi
Alt Kanat:	Murşili ve Kali (?)

Şekil 2: Haç biçimli mühür baskısı, Arka yüz⁷

Haç Biçimli mühür baskısının ön yüz alt kanadında, hiyeroglif işaretleriyle isimleri okunan Tudhaliya-Nikalmati çifti, Hitit yazılı belgelerinden bilinmektedir. Ön yüz sol kanatta yer alan hiyeroglif işaretlerden [Aşmu]nikal ismi okunurken, kral ismi mühür baskısının tahrip olmasından dolayı okunamamıştır. Kraliçe Aşmunikal, Hitit yazılı belgelerinden Hitit Büyük kralı I. Arnuvanda'nın eşi olarak bilinmektedir. Bu sebeple mühür baskısının önyüz sol kanadındaki kral ismi I. Arnuvanda olarak tamamlanmıştır. Ön yüz sağ kanatta Taduhepa ismi okunurken, kraliçe isminin yanında kral ismine dair izler tespit edilse de okunamamıştır. Mühür baskısının yayımcılarının Taduhepa'nın hiyeroglif dilinde bu şekilde bir yazımının olmadığını söylemesi,⁸benzer şekilde Carruba'nın da Taduhepa'nın tek başına veya herhangi bir kral ile beraber bir mührünün bulunmadığını belirtmesi⁹

⁵ Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 88.

⁶ Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 96.

⁷ Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 88.

⁸ Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 96.

⁹ Carruba, 1998: 94.

Taduhepa isminin yanındaki kralın isminin mühür baskısının yayımcıları tarafından tanımlanamamasına neden olmuştur.

Haç biçimli mühür baskısı üzerinde isimleri geçen krallar hakkında bilim insanları tarafından çeşitli öneriler sunulduğu görülmektedir. Miller, Haç biçimli mühür baskısının sağ tarafında Genç Tudhaliya ile Taduhepa'nın yazılı olduğunu savunmaktadır.¹⁰ Bu tezini de II. Murşili'nin babasının gasp yoluyla Genç Tudhaliya'dan tahtı almasının günahını telafi etmek için bir özür mahiyetinde, Genç Tudhaliya'nın adını mühre yazdırdığı düşüncesiyle desteklemektedir.¹¹ Ayrıca, Taduhepa'nın Tudhaliya II/III'ün eşi ve bununla beraber hem Genç Tudhaliya'nın hem de Şuppiluliuma'nın zamanında *tawananna*lık yaptığını ya da Genç Tudhaliya'nın eşi ve yine Şuppiluliuma zamanında *tawananna*lık yaptığını söylemektedir.¹² Bu durumda, Miller'e göre tablo aşağıdaki gibidir:¹³

	Tudhaliya (II) [Şatatuhepa? ya da Boşluk?]	
[Arnuvada (I)] [Aşmu]nikkal	Murşili (II) Gaşulaviya	[Genç Tudhaliya] Taduhepa
	Tudhaliya (I) Nikalmati	

Herbordt ve diğerlerinin bu konudaki fikirleri de Haç biçimli mühür baskısının sağ kanadında okunamayan işaretin, yine Haç biçimli mührün başka parçalarından biri olan Bo 86/618¹⁴ nolu mühür baskısında görülen PURUS¹⁵ (L. 322) işaretine benzettikleri¹⁶ ve dolayısıyla burada yazan kral isminin Şuppiluliuma olacağı yönündedir.¹⁷ Söz konusu bilim insanları, Ortaköy'de açığa çıkarılan kalıpta¹⁸ yazan Taduhepa-Tudhaliya çiftineatf yaparak, bu yeni kanıtın da dikkate alınması gerektiğini ifade etseler de kalıpta adı geçen Tudhaliya'nın hangi Tudhaliya olduğu konusunda net bir görüş ortaya koymamışlardır.¹⁹ Stavi'ye göre krallığını meşrulaştırmak

¹⁰ Miller, 2004: 7 vd.

¹¹ Miller, 2004: 8.

¹² Miller, 2004: 9.

¹³ Tablo, Miller'in fikrini tablo halinde oluşturan Stavi'den alınmıştır. Bkz: Stavi, 2011: 235.

¹⁴ Bu mühür baskısı hakkında daha geniş bilgi için bkz: Dinçol – Dinçol, vd., 1993: 91 vd.

¹⁵ Laroche, 1960: 164 vd.

¹⁶ Bu konuda, Dinçol'larla beraber Haç Mührü'nün izlerini ayrı ayrı ve bağımsız olarak incelediklerini ve Bo 86/618'de Şuppiluliuma'nın PURUS adının izlerini gördüklerini düşündüklerini, ancak bunu birlikte kontrol etmeye geldiklerinde doğrulayamadıklarını, dolayısıyla bu bölümün biraz belirsiz olduğunu, Houwink ten Cate'in sözlerini takiben, burada aranacak en olası ismin gerçekten de Şuppiluliuma olduğunu kabul ettiklerini ifade etmektedirler(Herbordt – Bawanypeck, vd., 2011: 89). Ancak, Zsolt, bunun bir argüman olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Bkz: Zsolt, 2020: 184, dipnot: 12.

¹⁷ Herbordt – Bawanypeck, vd., 2011: 89.

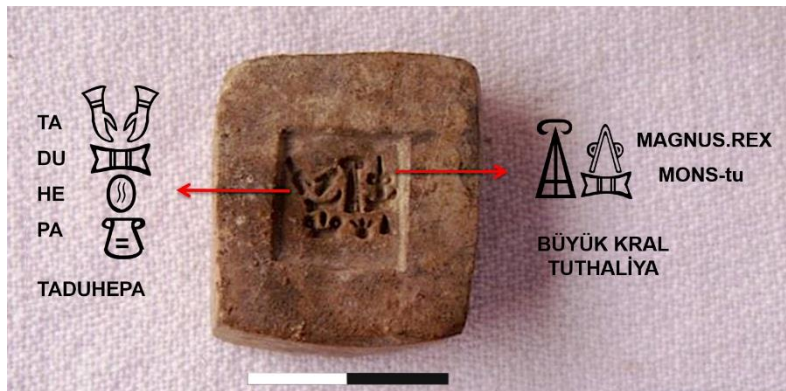
¹⁸ Aşağıda bu konuya değinilecektir.

¹⁹ Herbordt – Bawanypeck, vd., 2011: 89, dipnot: 456.

amacıyla Haç biçimli mührü yaptıran II. Murşili, mührün arka yüzünde, babasını doğrudan Eski Krallık'ın krallarıyla ilişkilendirmiştir. Ön yüzde deTaduhepa'yı Şuppiluliuma'nın yanına yerleştirerek soyunu Şuppiluliuma'ya bağlamıştır. Stavi, II. Murşili'nin bu şekilde hem Genç Tudhaliya hem de Şuppiluliuma'nın hanedandaki sorunlu yerini atlattığını²⁰ savunarak Herbordt ve diğerlerinin fikrine katılmaktadır. Bu durumda, Stavi ile Herbordt ve diğerlerine göre tablo aşağıdaki gibidir:²¹

	Tudhaliya (II)	
[Arnuvada (I) ve [Aşmu]nikkal	Murşili (II) Gaşulaviya	[Şuppiluliuma] ve Taduhepa
	Tudhaliya (I) ve Nikalmati	

Mühür baskısında adı geçen Taduhepa'nın yanındaki kral ismine dair uzlaşma sağlanamamışken bir dönem Hitit İmparatorluğu'na başkentlik²² yapmış Ortaköy-Şapinuva'da bir kil kalıp ele geçmiştir. C binası adı verilen dini yapıda bulunan bu kalıp, dikdörtgen prizma gövdelidir. 3.1x2.6x1.9 cm ölçülerine sahip kalıbın bir yüzünde bulunan 1.3x1.2 cm ölçülerindeki oyuk içerisinde hiyeroglif işaretler bulunmaktadır. Ortada "büyük kral" işareti, bu işaretin sağında Ta-du-he-pa isminin yazılı olduğu 4 işaret, sol tarafta ise MONS+tu=Tudhaliya isminin yazılı olduğu hiyeroglif işaretler yer almaktadır.²³ Ortaköy-Şapinuva'da gün yüzüne çıkarılan bu kalıp, Hitit İmparatorluğuna bir dönem başkentlik yapan kentin kazılarında açığa çıkarılan binlerce çivi yazılı belgelerinde geçen Taşmişarri-Taduhepa çiftinin Tudhaliya-Taduhepa ile eşitlenmesine²⁴ ve bu kentin tarihlenmesine destek olmaktadır.

Resim 1: Ortaköy-Şapinuva'dan ele geçen kil kalıp (M.Süel arşivinden).

²⁰ Stavi, 2011: 237.

²¹ Stavi, 2011, 236.

²² Süel, 1995: 283; Süel, 1998: 551.

²³ Süel, 2005: 245; Süel, 2008: 476.

²⁴ Süel, 2005: 245.

Ortaköy-Şapinuva'dan ele geçen kil kalıp, Haç biçimli mühür baskısını değerlendirirken "Taduhepa'nın bir kralla beraber mührünün olmadığı" konusuna açıklık getirmektedir. Ortaköy-Şapinuva'dan ele geçen kalıba atıf yapmalarına rağmen Herbordt ve diğerleri Tudhaliya için hangi Tudhaliya sorusunu sormuş, Stavi ise, Genç Tudhaliya'yı²⁵ önermiştir.

Bu bağlamda, Ortaköy-Şapinuva'dan ele geçen kalıp ışığında;

- Hem Ortaköy kalıbındaki hiyeroglif işaretler (Taduhepa ismi için) ile Haç biçimli mühür baskısındaki hiyeroglif işaretlerinin aynı olmasından dolayı,

- Hem de Taduhepa isminin yanında okunamayan ama bir isme ait olabileceği işaretlerin varlığının Haç biçimli mühür baskısını yayımlayanlar tarafından söylenmesindendolayı buradaki kral isminin Tudhaliya II/III olması mantıklı görünmektedir. Böylece Ortaköy-Şapinuva'dan ele geçen kil kalıp, Forlanini'nin görüşünü²⁶ desteklemektedir. Bu durumda, mühür baskısının ön yüz sağ kanatta Tudhaliya-Taduhepa çiftinin olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, sadece ön yüz üst kanatta tek başına adı yazılı olan Tudhaliya'nın kim olduğu sorusu kalmıştır.

Hitit İmparatorluk Dönemi krallarından II. Murşili tarafından yazdırılan ve veba duaları olarak literatüre geçen çivi yazılı belgeler bilinmektedir. Veba dualarının birinci tableti olan belgenin ilgili satırlarında şu ifadeler yer almaktadır:²⁷

A.KUB 14.14 + KUB 19.1 + KUB 19.2 + KBo 3.47 + Bo 4229 +Bo 9433 + 1858/u

B. KUB 23.3

Öy.

§ II

8 DINGIR^{MEŞ} E[N^{MEŞ}-YA Š]À KUR URUHa-at-ti-kán ÚŠ-an ki-ša-at nu KUR URUHa-at-ti hi-in<-ga>-na-az

9 ta-ma-aš-t[a-at n]a-at me-ik-ki dam-m[e-eš-ha-it-ta-at] nu ka-a-aš MU XX^{KAM} me-ik-ki-ia

10 ku-it KU[R URUHa-at)-ti] ak-ki-iš-ki-it-ta[-ri nu am-mu-u]k še-ir A-WA-AT

11 mDu-ut-ha-[(li-ya TU)]R^{RI28}ŠA DUMU mDu-ut-ha-li[-ya] na-[a]k-ki-eš-ta IŠ-TU DINGIR^{LIM}-ia

²⁵ Stavi, 2011: 227, dipnot: 12.

²⁶ Forlanini, 2005: 239, dipnot: 30.

²⁷ Transkripsiyon ve tercüme için bkz; Goetze, 1930: 164 vd.; Arıkan, 1994: 70 vd.

²⁸ Krş. Goetze, 1930: 164.

- 12 a-ri-ya-[(nu-u)n nu-za] A-WA-AT^mDu-ut-ha-li-ya TUR^{RI} I[Š-T]U
DINGIR^{LIM}-ya ha-an-da-a-id-da-at
- 13 ^mDu-ut[(-h)a-li-ya-aš-ma] ku-it TUR^{RU} A-NA KUR^{URU}Ha-at-ti e-eš-ta
- 14 n[(u-uš-ši-)kán^{URU}Ha-at-]tu-ša-aš DUMU^{MES}.LUGAL BE-LU^{HLA}
UGULA^{LÚ.MES} LI-IM-TUM^{LÚ.MES}DUGUD
- 15 [ÉRIN^{MES}(-ya ANŠE.KUR.))RA^{HLA} hu-u-ma-an-za še-ir li-in-ki-eš-ta A-
BU-YA-ya-aš-ši še-ir li-in-ki-[eš-ta]

§ III

- 16 [ma-ah-ha-an-ma-za A-BI-I]A^mDu-ut-ha-li-ya-an dam-mi-eš-ha-a-it
[UR]UHa-at-tu-ša-ša-za-kán
- 17 [DUMU^{MES}.LUGAL BE-LUM]EŠ UGULA^{LÚ.MES}LI-IM^{LÚ.MES}DUGUD hu-u-
ma[-an-te-eš A-NA A-B]I-YA an-d[a]
- 18 [ki-iš-an-da-a]t nu^mDu-ut-ha-li-ya-an li-in-ki-ya-an[-te-eš e-ip-pir-
-m]a-z[a]
- 19 [^mDu-ut-ha-li-ya-an ku-e]n-ni-ir nam-ma-aš-ši ku-e-eš ŠEŠ^{MES}.ŠU [
a-pu-u-uš-ša k]u-en-nir
- 20 [e-ip-pir??]na-aš I-NA KUR^{URU}A-la-ši-ya up-ir nu [
- 21 [-Š]U-NU e-eš-ta a-pu-ú-uš-ma-aš-ši še-[
- 22 []x EN^{MES}-ya NI-EŠ DINGIR^{LIM}šar-ri-e-i[r

§ II

- 8 Siz tanrılar, b[eylerim] Hatti ülkesinin içinde veba (salgını) baş gösterdi.
Hatti ülkesi veba (salgını) yüzünden
- 9-10 zarar gör[dü] ve çok acıya maruz kaldı. Hatti ülkesinde ölümler
yirmi yıldan fazla (oldu). Bana
- 11 Tudhaliya'nın oğlu Genç Tudhaliya meselesini hatırlattı. (Bu yüzden)
tanrıya
- 12 bir fal sorusu sordum. Genç Tudhaliya meselesi tanrı tarafından da
tespit edildi.
- 13 Hatti ülkesi için Genç olan Tudhaliya'ya
- 14 [Ha]ttuşa'nın prensleri, beyleri, binbaşlıları, yüksek rütbeli subayları,
15 [yaya] (ve) arabalı savaşçıları, tümü ona (bağlılık) yemini et(miş)ti.
Babam da ona (bağlılık yemini et(miş)ti.

§ III

- 16 [Fakat babam,] Tudhaliya'yı cezalandırmak isteyince, Hattuşa'nın

- 17 [prensleri, beyle]ri, yüksek rütbeli subayları hep[si ba]bamın tarafını
 18 [tuttular].Tudhaliya'yı yemin tanrıları yakaladılar.
 19 [Tudhaliya'yı öld]ürdüler. Sonra onun kardeşlerini [onları da
 öld]ürdüler.
 20 [(akrabalarını)^(?) yakaladılar^(?)] ve onları Alaşiya ülkesine (sürgüne)
 gönderdiler.
 21 [o]nların . . . idi. Fakat onlara x[
 22 [] x ve beyler tanrı yeminini bozdula[r.

Hitit İmparatorluk Dönemi krallarından II. Murşili'ye ait bu belgede Tudhaliya'nın oğlu olarak belirtilen bir Genç Tudhaliya adı geçmektedir. II. Murşili'nin babası I. Şuppiluliuma'nın, Genç Tudhaliya'yı öldürdüğü bu belgeden öğrenilmektedir. Tudhaliya'nın oğlu Genç Tudhaliya ifadesinden dolayı buradaki Tudhaliya'ların gerçekten baba oğul mu oldukları Hititoloji camiasında tartışılmaktadır. Soysal bu konuda, Genç Tuthaliya'nın, II./III. Tuthaliya'nın öz değil²⁹ ancak adoptif oğlu olabileceğini, bu görüşünü de; Hititlerde isim verme geleneğinin en yerleşmiş kurallarından biri olan baba isminin genetik oğula verilmemesi gerçeğine dayandırdığını belirtmektedir. Ayrıca, Genç Tudhaliya'nın daha sonradan, amcası olan kral II./III. Tudhaliya tarafından evlatlık edildiğini söylemektedir.³⁰

Hitit büyük kralı II. Murşili'ye ait olan Haç biçimli mühürde ve yukarıda bahsedilen Veba Duası belgesinde de bir Tudhaliya'nın mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Özellikle Veba Duası metninden anlaşıldığı üzere babası I. Şuppiluliuma'nın Genç Tudhaliya'yı öldürmesinin Hatti ülkesinde bir salgın hastalığa neden olduğu II. Murşili tarafından vurgulanmıştır. Fal sorusuyla da tanrılara sorulup, II. Murşili'nin aklına gelen bu olayın, tanrılar tarafından da tespit edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar ilgili metinde, Genç Tudhaliya'nın büyük kral olup olmadığı anlaşılamasa da, Hatti ülkesinde iken Hattuşa'nın prensleri, beyleri, binbaşları, yüksek rütbeli subayları, yaya ve arabalı savaşçıları gibi görevlilerin ona bağlılık yemini ettiği anlaşılmaktadır. Hatta II. Murşili'nin babası olan I. Şuppiluliuma'nın da Genç Tudhaliya'ya karşı bağlılık yemini ettiği görülmektedir.

Tanrı ve insan arasında karşılıklı bir ilişki olduğu düşüncesiyle hareket eden Hititler, karşılaştıkları her problemin temelinde tanrıya karşı işlenen bir suçun neden olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle fala başvurarak³¹ mevcut problemin sebebini araştırmışlardır. Fal sorularının konusu, Hitit sarayında meydana gelmiş bir olay olabileceği gibi hastalanan bir kişiyle ilgili de olabilmektedir. Dolayısıyla Hititler, tanrıların memnuniyetsizliğinden kaynaklanan problemleri, onlara karşı herhangi bir görevi aksatmadan yerine

²⁹ Kantuzzili, I. Arnuvanda'nın oğludur. Bkz: de Martino, 2005: 311; Süel, 2014: 73. Dolayısıyla II./III. Tuthaliya ile Kantuzzili kardeştir. Genç Tudhaliya'da Kantuzzili'nin oğludur ve Şuppiluliuma ile Genç Tudhaliya kuzendir. Bkz: Soysal, 2012: 313, dipnot: 11.

³⁰ Soysal, 2012: 326 ve dipnot: 51.

³¹ Schwemer, 2002: 453 vd.; Ayyıldız, 2017: 368.

getirerek, eğer bir suç işlenmişse bu suçu tanrının huzurunda itiraf edip ondan af dileyerek telafi etme yoluna gitmişlerdir.

II. Murşili de babası I. Şuppiluliuma döneminde ortaya çıkan ve kendi döneminde de Hattuşa'da büyük felakete neden olan vebayla ilgili fala başvurmuş ve babasının Genç Tudhaliya'yı öldürmesinin, adı geçen felakete yol açtığını tanrıların da onayladığını tespit etmiştir. Tanrılara karşı yapılması gereken bir görevin ihmali ya da saray içerisinde kan dökülmesinin kötü sonuçları Telipinu Fermanı'ndan da bilinmektedir. Hitit Büyük Kral'ı II. Murşili, fal yoluyla tespit ettiği ve tanrılar tarafından da onaylanan bu durum karşısında belki de tanrıları memnun etmek amacı gütmüştür. Zira, Murşili, tanrılar tarafından, yemini bozana, onun soyundan gelenlere ve krallığa ağır cezalar getireceğini biliyordu ve yemini bozmanın etkilerini hafifletmek için başka bir ritüel de gerçekleştirmiştir.³²

Haç biçimli mühür baskısının üst kısmında tek başına ismi yazılı olan kralın kim olduğu sorununa dönüldüğünde, Carruba, buradaki kralın I. Tudhaliya olacağını savunmaktadır.³³ Miller'e göre, Haç biçimli mühür baskısının üst kısmında yer alan kral III. Tudhaliya'dır ve yanındaki kraliçe de Şatantuhepa'dır.³⁴ Herbordt ve diğerleri, buradaki adı yazılı kralın II. Tudhaliya olduğunu düşünmektedirler.³⁵ Stavi ise, Herbordt ve diğerlerinin bu görüşüne katılırken, Miller'in görüşüne³⁶ karşı, II. Murşili'nin neden özrünü burada bu mühür üzerinde ifade etme ihtiyacı hissettiğini, bunun, tanrılara sunulan bir dua değil, rakiplerinin erişebileceği resmi belgelerde bile görünebilecek benzersiz bir kraliyet mührü olduğunu ifade etmektedir.³⁷ Ancak bu konuda şu söylenebilir ki Genç Tudhaliya meselesi zaten bilinen bir olaydır. Tanrı adına Hitit ülkesini yöneten³⁸ Hitit kralları, tanrılara karşı herhangi bir şeyin gizlenemeyeceği bilincinde olan yöneticilerdi. II. Murşili, zaten Veba Duaları metninde bu olayı da fal aracılığıyla tanrılara sorduğunu ve bu olayın tespit edildiğini belirtmektedir. Amaç olayı rakiplerinden veya herhangi birilerinden gizlemek değil aksine babası I. Şuppiluliuma'nın yaptığı günahı telafi etmektir.

Bu vesileyle II. Murşili yaptırmış olduğu³⁹ Haç biçimli mührün ön yüz üst tarafında kraliçe adı olmadan tek başına adı okunan Tudhaliya'yı, Veba Duası metninde yer verdiği Genç Tudhaliya'yı düşünerek yazdırmış olabilir. Bir nevi Genç Tudhaliya'ya iadeyi itibar yaparak, tanrıların sakinleşmesi için bir jest olarak düşünmüş olabilir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi her ne kadar Genç

³² Singer, 2002: 62 vd.

³³ Carruba, 1998: 96.

³⁴ Miller, 2004: 9.

³⁵ Herbordt – Bawanypeck, vd., 2011: 89.

³⁶ Yukarıda bahsedildiği üzere Miller, II Murşili bir özür mahiyetinde, Haç biçimli mühür üzerine Genç Tudhaliya adını yazdırtmıştır.

³⁷ Stavi, 2011: 235.

³⁸ Reyhan, 2017: 54.

³⁹ Stavi bu konuda, Şuppiluliuma'nın "Genç" Tudhaliya'yı öldürmesinin II. Mursili'ye ağır bir yük yüklediğini, Murşili'nin, göksel ve dünyevi desteğini, hatta belki de tahtını kaybetmemek için bu olayla baş etmesi gerektiğini açıkça hissetmiş olabileceğini belirtirken, ayrıca, babasının saltanatının başarılı yönlerini vurgulayarak Şuppiluliuma'nın ve dolayısıyla kendi saltanatını meşrulaştırmak istemiş gibi görüldüğünü, aynı ihtiyacın, sözde "Haç Mührü"nü yaratılmasının altında da yatıyor olabileceğini söylemektedir. (Stavi, 2011: 234.)

Tudhaliya'nın büyük kral olduğu net olarak belirtilmese de II. Murşili, babası I. Şuppiluliuma'nın ve sarayda görevli kişilerin bağılık yemini ettiği Tudhaliya'ya mühürde yer vererek babasının günahını bir şekilde affettirmek istemiş olabilir. Bunun yanı sıra, Soysal'ın⁴⁰, Genç Tudhaliya'nın, kısa süre de olsa babası Kantuzzilli'nin himayesi altında hüküm sürdüğü⁴¹ görüşü bu çalışmada desteklenmektedir ve mühür baskısının ön yüzünün aşağıdaki gibi olduğu düşünülmektedir.

	Genç Tudhaliya	
[Arnuvada (I) ve [Aşmu]nikkal	Murşili (II) Gaşulaviya	[Tudhaliya II/III] ve Taduhepa
	Tudhaliya (I) ve Nikalmati	

Sonuç

Yukarıdaki değinilen görüşler incelendiğinde; Ortaköy kalıbını da göz önünde tutulduğunda, kanımızca Haç biçimli mühür baskısının ön yüz sağ kanatta Taduhepa'nın yanındaki kral isminin Tudhaliya olduğu mümkün görünmektedir.

Mühür baskısının ön yüz üst kısımda tek başına yer alan Tudhaliya'nın da Genç Tudhaliya olabileceği fikri de⁴² uygun olacaktır. Haç biçimli mühür baskısında, büyük kral ve kraliçeler beraber verilmektedir. Mühür baskısında, genelde büyük kral ve kraliçelerin bir arada verilmesi göz önünde tutulursa buradaki boşluğun olması bizi destekler niteliktedir.

Bu durumda, mühür baskısının ön yüzünün saatin tersi yönünde okunması fikri de tartışmaya açılmış olacaktır. Eğer mührü yaptıran II. Murşili, yukarıda bahsedilen düşünceye sahipse ve üst kanatta tek başına adı yazılı olan kişi Genç Tudhaliya ise o zaman mührü yapan kişinin ya da kişilerin orijinalinin bronz olduğu düşünülen mührü isimleri kazırken sıralamada bir hata yaptığı/yaptıkları akla gelebilir. Zira, bu fikir, yine mühür baskısı üzerinde görülen ve yukarıda değinilen, "Büyük Kral" işaretindeki "büyük" anlamı veren işaretlerin mührün orijinalinde ters kazınmış olmasıyla desteklenmektedir.

⁴⁰ Soysal, 2012: 325 vd.

⁴¹ Zsolt bu konuda, "Murşili bu mühürle Genç Tudhaliya'nın meşru hükümdar olduğunu kabul ediyor" demektedir. Bkz: Zsolt, 2020:184, dipnot.: 12.

⁴² Forlanini, 2005: 239, dipnot: 30.; Krş. Miller, 2004: 7 vd.

Kısaltmalar

IM: Istanbuler Mitteilungen, Deutsches Archäologische Institut, Abteilung Istanbul, Berlin, 1933 vd.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig, Berlin.

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin.

Laroche, E., 1960. *Les Hiéroglyphes Hittite, I ère Partie, L'écriture*, Paris.

Laroche, E., 1971. *Catalogue des Textes Hittites, (CTH)*, Paris.

StBot: Studien zu den Boğazköy-Texten.

Kaynakça

ARIKAN, Y., 1994. *Mursili'nin Veba Duaları (CTH 378)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

AYYILDIZ, S., 2017. "Hitit Dünyasında Fal Anlayışı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 42, Mart, ss. 367-382.

CARRUBA, O., 1998. "Hethitische Dynasten zwischen Altem und Neuem Reich", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ed.: Sedat Alp - Aygül Süel, Uyum Ajans, Ankara, ss. 87-107.

COLLAN: Colloquium Anatolicum/Anadolu Sohbetleri, İstanbul.

DE MARTINO, St., 2005: "Hittite Letters from the Time of Tutḫaliya I/II, Arnuwanda I and Tutḫaliya III", *Altorientalische Forschungen* 32, ss. 291-321.

DINÇOL, A. M. - Dinçol, B. - Hawkins, J. D. - Wilhelm, G., 1993. "The 'Cruciform Seal' from Boğazköy-Hattusa", *IM*, 43, ss. 87-106.

FORLANINI, M., 2005. "Hattuşili II. Geschöpf der Forscher oder vergessener König?", *Altorientalische Forschung (AoF)* 32, ss. 230-245.

GOETZE, A. 1930: "Die Pestgebetedes Murşiliş", *Kleinasiatische Forschungen*, ss. 161-251.

HERBORDT, S. - Bawanypeck, D. - Hawkins, J. D., 2011. Die Siegel der Grosskönige und Grossköniginnen auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa, *Botta* 23, Darmstadt.

MILLER, J. L., 2004. Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals, *StBot* 46, Wiesbaden.

REYHAN, E., 2017. *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

SCHWEMER, D., 2002. "Karaciğer Falı, Talih Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Düş Yorumları. Alamet Yorumunun Türleri ve İşlevleri", *Hititler ve Hitit*

İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk. Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter, Ed.:W. Jakob, Bonn, ss. 453-455.

SINGER, I., 2002. *Hittite Prayers*, (WAW 11), Atlanta.

STAVI, B., 2011. The Genealogy of Suppiluliuma I, *Altorientalische Forschungen* 38: ss. 226-239.

SOYSAL, O., 2012. “Kantuzzili: “Genç” Tuthaliya İçin Kral Naibi?”, *Coll. An.* XI, ss. 309-346.

SÜEL, A., 1995. “Ortaköy’ün Hitit Çağındaki Adı”, *Bellekten*, C. LIX, Sa. 225, Ankara, ss.271-283.

SÜEL, A., 1998. “Ortaköy-Şapinuwa Tabletlerinin Tarihlendirilmesi”, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ed.: Sedat Alp - Aygül Süel, Uyum Ajans, Ankara, ss.551-558.

SÜEL, A., 2005. “Ortaköy/Şapinuwa Ören Yerinde 2003 Yılı Çalışmaları”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, 24-28 Mayıs 2004, Konya, Ankara, ss.243-250.

SÜEL, A., 2014. “Ortaköy-Şapinuwa Tabletleri Işığında Anadolu Suriye İlişkileri Üzerine“, *4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, 6 Aralık 2013, Çorum, ss.71-76.

SÜEL, M., 2008. “Ortaköy-Şapinuva’da bulunan bir Grup Kalıp“, *Muhibbe Darga Armağanı*, Hazırlayanlar: Taner Tarhan, Aksel Tibet, Erkan Konyar, Sadberk Hanım Müzesi Yayını, Şubat, İstanbul, ss. 475-484.

ZSOLT S., 2020. “The Ancestors of Labarna I and the Cruciform Seal”, *Asia Anteriore Antica. Journal of Ancient Near Eastern Cultures* 2, ss.181-191.